

Stanislav Južnič

Magistrat je osel

K zgodovini preprirov med ljubljansko mestno in njej nadrejeno oblastjo

JUŽNIČ Stanislav, dr., Univerza v Oklahomi, Oddelek za zgodovino znanosti, US – Norman OK 73019-6030, West Brooks 401

**342.25(497.1Ljubljana):929Hacquet B.
5:929Hacquet B.**

MAGISTRAT JE OSEL

K zgodovini preprirov med ljubljansko mestno in njej nadrejeno oblastjo

Opisujemo Hacquetov spor z ljubljanskim magistratom, ki se je vrtel okoli mestnih kompetenc. Balthasar Hacquet ni pokazal preveč ponižne vneme in je namesto magistrata za sogovornika vzel kar njegove nadrejene; nespoštovanje ustaljenih pravil in hierarhij je sploh značilno za individualiste Hacquetove vrste. Spor je vzplamtel na veliko veselje ljubljanskih firbcev, zdi pa se, da je magistrat potegnil krajši konec. Seveda je vsaka podobnost s sodobnim slovenskim vsakdanom povsem izključena in zgolj naključna.

Ključne besede: Balthasar Hacquet, Ljubljanski magistrat, zgodovina naravoslovnih ved.

JUŽNIČ Stanislav, PhD, University of Oklahoma, Department of the History of Science, US – Norman OK 73019-6030, West Brooks 401

**342.25(497.1Ljubljana):929Hacquet B.
5:929Hacquet B.**

CITY-HALL IS A DONKEY

To the history of quarrels between the Ljubljana City Hall and its superior authorities

Hacquet's conflict with the Ljubljana City Hall about its competences is described. Balthasar Hacquet did not show due respect and he ignored City Hall, speaking instead to its superiors. Such disrespect for roles and hierarchies is common in individualists of Hacquet's kind. The dispute escalated, to the great amusement of Ljubljana public, and it seems that City Hall suffered a defeat. Any resemblance between those events and modern ones is out of the question and a mere coincidence.

Key words: Balthasar Hacquet, Ljubljana City Hall, History of Natural Sciences.

Uvod

Karl Marx je ob prevzemu oblasti Napoleonovega nečaka 2. decembra 1851 trdil, da se zgodovina ponavlja: najprej kot tragedija, dne 9. novembra 1799 ob prevzemu oblasti Napoleona »velikega«, nato pa kot farsa, ob državnem udaru njegovega nečaka. Tudi sodobni spori med mestnimi in državnimi oblastmi niso novost, temveč predvsem ponovitev mnogoterih preteklih dogodkov in sporov. Seveda, podpisani ni Marx, saj nima brade, zato ne bo sodil, kateri med ponovitvami teh sporov je tragedija, katera pa farsa.¹

Ne glede na naravo ponovitve, je bil glavni junak naše zgodbe Balthasar Hacquet neponovljiva osebnost v slovenski zgodovini. Ker je bil majhne rasti, si je med sedemletno vojno raje omislil kirurški poklic, saj ga kot malega vojščaka niso jemali dovolj resno. V Idrijo je prišel z dekretom datiranim z dne 4. avgusta 1766, po francosko pisanem priporočilu Gerharda van Swietena z dne 7. maja 1766 in ugodnem mnenju vojaškega proto-medica, vrhovnega zdravnika cesarske vojske Franca Wolfganga Graffenhueberja (* 19. 12. 1724 Ljubljana)² datiranim 22. maja 1766.³ Franc Wolfgang Graffenhueber je bil sin Franca Jerneja pl. Graffenhueberja (* 31. 8. 1683; † 13. 4. 1727)⁴ in Marije Barbare, hčere Josefa Milpacherja, poročene 26. novembra 1718;⁵ njegov ded je bil ljubljanski župan od 10. julija 1699, lekarnar Janez Krstnik Graffenhueber († september 1701),⁶ poročen dne 5. februarja 1679 z Marijo Magdaleno Bosio (* 1. 5. 1654), vdovo Amadori.⁷ Franc Wolfgang Graffenhueber je leta 1756 na Dunaju doktoriral iz medicine; med priporočanjem Hacqueta je bil leta 1765 na Dunaju zdravnik proti epidemijam, živel pa je pod arkadami pri Rdečem Ježu.⁸ Enako funkcijo je obdržal tudi leta 1767, vendar se je preselil na dunajsko Riemerstrasse v Šušterićevo hišo⁹ jugovzhodno od Stefanovega trga na pol poti do

mestnega parka. Priporočilo Franca Wolfganga Graffenhueberja meče nekoliko drugačno luč na Hacquetovo vojskovanje v primerjavi s pristranskim povzetkom v Hacquetovi avtobiografiji:¹⁰ med Sedemletno vojno naj bi bil dve leti kirurg pri pehotnem regimentu (*régiment d'infanterie de ligne*),¹¹ dve leti v cesarsko kraljevih vojaških špitalih in nazadnje približno tri leta pri portugalskem kirasirskem (oklopnem, Cuirassiers) regimentu, ki mu je v Šleziji ob koncu Sedemletne vojne in po njej med letoma 1759 in 1767 poveljeval Ignatz baron Contant zu Kulb.¹²

Hacquet je prišel v Ljubljano po sporih v Idriji in prepovedi jezuitov leta 1773. Zdi se, da je vsakokrat prevzel službo na osnovi slovesa, ne da bi predložil papirje o svoji domnevni izobrazbi ali vsaj rojstvu, če izvzamemo disertacijo o umetnem anusu.¹³ Tako njegov dunajski mrliški list iz leta 1815 namiguje, da je umrl star 60 let in bi potem idrijsko službo prevzel kot najstnik; sam si je po navadi pripisoval precej višji starost.¹⁴ Da se je delal Francoza je bila že tako ali tako posrečena šala.¹⁵ Nikakor pa ni bila za hec njegova učenost: med ljubljanskimi veljaki bi z lučjo ob belem dnevu iskali junaka, ki bi prebral pol toliko strokovnih del, kot jih je Hacquet lastnoročno napisal.

Hacquet je bil prepirljive narave in veliko premajhne rasti, da bi se prostovoljno upognil pred avtoriteto: od tod divji spor, ki sta si ga zakuhala z drugim velikanom tedanjega ljubljanskega uporabnega duha, Gabrijelom Gruberjem. Pravega vzroka za njun prepir pravzaprav ni. Gre za staro modrost: dva petelina pač ne znata biti miroljubna na skupnem dvorišču. Dvorišče njunih dni pa je bila – Ljubljana.

Hacquet v Ljubljani

Po prepovedi jezuitov leta 1773 je Hacquet predaval v ljubljanski hiši deželnih stanov, nekdanji jezuitski apoteki na Starem trgu št. 83;¹⁶ danes je to Gornji trg 4 z nekoliko previsoko postavljeno Hacquetovo spominsko ploščo. V isti hiši tik ob zgradbi nekdanje Normalne

¹ Za pomoč pri nastajanju članka se zahvaljujem akademiku dr. Andreju Kranjcu.

² Schiviz, *Der Adel*, str. 65.

³ Šorn, *Recenzija*, str. 497-498; Borisov, *O Hacquetovem značaju*, str. 463.

⁴ Schiviz, *Der Adel*, str. 29, 186 (ob krstu napačno Graffenweger, ob smrti nenatančno zaokrožena starost 42 let).

⁵ Schiviz, *Der Adel*, str. 156.

⁶ <http://www.ljubljana.si/si/ljubljana/zupani/1600-1701/janez-graf-fenhueber/>

⁷ Schiviz, *Der Adel*, str. 10, 151.

⁸ Protomedicus Campestris, logieren unter den Tuch – Lauben, bey den rothen Igel (Kaiserlich= und Königlicher, wie auch Römisch= Königlicher, und Erz=Herzoglicher, Dann dero Haupt= und Residenz-Stadt Wien Staats= und Standes =Kalender, auf das Gnaden = reiche Jahr Jesu Christi M. DCC. LXV Mit einem Schematismo. Wien: Johann Kaliwoda, 1765, str. 314); Graffenhueber, *Thesis*.

⁹ Schusterischen (Kaiserlich= und Königlicher, wie auch Römisch= Königlicher, und Erz=Herzoglicher, Dann dero Haupt= und Residenz-Stadt Wien Staats= und Standes =Kalender, auf das Gnaden

=reiche Jahr Jesu Christi M. DCC. LXV Mit einem Schematismo. Wien: Johann Kaliwoda, 1767, str. 343).

¹⁰ Borisov, *O Hacquetovem značaju*, str. 462.

¹¹ Morda v povezavi s poznejšim feldmaršalom Charles-Josephom princem de Ligne (* 1735; † 13. 12. 1814 Dunaj), ki se je med Sedemletno vojno izkazal v Šleziji (Šorn, *Recenzija*, str. 498).

¹² http://www.kronoskaf.com/syw/index.php?title=Infant_von_Portugal_Cuirassiers

¹³ Borisov, *O Hacquetovem značaju*, str. 464; Hacquet, *Remarque*.

¹⁴ Južnič, *Kranjc, Bibliography*, str. 92-93; Hacquetov pogreb dne 12. 1. 1815 v Starberegister der Pfarre St. Rochus und St. Sebastian, Landstraße Vienna, Jahrgang 1815, zvezek 4, folij 280.

¹⁵ Južnič, *Kranjc, Bibliography*, str. 49.

¹⁶ Anonimno, *Neuer Instanzkalender*, str. 68, 82.

šole na Starem trgu št. 82¹⁷ je živel ob zbiranju znamenitosti iz anatomije in mineralov vključno z amorfnim kvarcom;¹⁸ ni se otepal niti geoloških najdb in botaničnih zbirk, svoj botanični vrt pa si je omislil v bližnjem Poljanskem predmestju ob današnji Poljanski cesti. Hacquet je v domači hiši poučeval anatomijo, po letu 1782 pa ob njej še botaniko, kemijo, fiziologijo, kirurgijo in porodništvo za Ljubljanski Licej.

Za veljake Hacquetove baže je značilno, da jih beli svet mnogo prej prizna od someščanov. Starejša sestra cesarja Jožefa II., praška opatinja Marianne (Maria Anna Josepha Antonia, * 1738 Dunaj; † 1789 Celovec) si je ogledala Hacquetovo ljubljansko zbirko leta 1781 kmalu po smrti svoje cesarske matere (1780), potem ko se je ustalila v Celovcu; mineralogije se je naučila od svojega očeta in Hacquetovega urednika prostožidarja Ignaza von Borna, ki ji je gotovo priporočil Hacqueta. Bodoči ruski car Pavel I. (* 1754; † 1801) se je na svojem po-poročnem potovanju s svojo nadarjeno visokoraslo nevesto Marijo Feodorovno (* 1759; † 1828) peljal skozi Ljubljano. Pot je začel septembra 1781 na pravkar pridobljenem Poljskem; nato je prešel habsburško mejo in si ogledal Hacquetove zbirke pozno leta 1781, preden je zavil proti Italiji. Papež Pij VI. (* 1717; † 1799) si je Hacquetove zbirke po nekaterih virih ogledal taistega leta 1781, verjetneje pa med svojo potjo iz Rima, začeto dne 27. 2. 1782 proti Dunaju, kamor je prispel dne 22. 3. 1782; morda je do obiska prišlo med papeževim vračanjem, potem ko je zapustil Dunaj dne 22. 4. 1782, šest let preden je potrdil ljubljansko nadškofijo. Dne 23. 12. 1783 je cesar Jožef II. (* 1741; † 1790) papežu vrnil obisk in se nepričakovano pojavil med Rimljani. Njuno srečanje je omogočilo konkordat za mesti Milano in Mantova dne 20. 1. 1784. Med potjo domov dva meseca pozneje je cesar dne 20. 3. 1784 ob tri četrt na eno popoldne prispel v Ljubljano; izbral si je najstarejši mestni hotel Pri divjem možu na Mestnem trgu poleg Magistrata, po domače Pri Bildemonu oziroma Hotel Zum wilden Mann, ki je deloval med letoma 1731-1868.¹⁹ Med sprehodom so cesarja spremljali Franc grof Kinsky (Josef Kinski von Wchinitz und Tettau, * 1739; † 1805), general Wenkheim (Franz Xaver, * 1736; † 1794)²⁰ in glavar baron Anton baron Taufferer (Janez Nepomuk Tadej, * 6. 5. 1723; † 3. 3. 1787).²¹ Najprej so si ogledali mestno in vojaško bolnico; zvečer po osmi uri si je cesar privoščil še družbo Alojza grofa Turjaškega.²² Po prespa-

ni noči se je naslednji dan, v soboto, 21. 3. 1784, cesar ob osmi uri na vozu s šestimi vpregami v družbi Kinskyja, Wenkheima in Tauffererja odpravil v stolnico k maši knezoškofa Herbersteina. Nato si je ogledal še nekoč jezuitsko cerkev sv. Jakoba in frančiškansko cerkev, ki je bila tisti čas še na poznejšem Vodnikovem trgu; kmalu nato je cesar dal frančiškane preseliti čez Ljubljano, v ta namen pa je dal ukiniti avguštinski samostan.²³ Nato si je cesar izvolil ogledati novi *Grabenbrücke*, verjetno leseni Karlovski most čez Gruberjev prekop. Končno si je poldrugo uro ogledoval Hacquetove ljubljanske zbirke, naravoslovni kabinet in anatomsko sobano;²⁴ cesarjev spremljevalec generalmajor Franc Josef Kinsky, direktor vojaške akademije v Dunajskem novem mestu, je bil še posebej podkovan za obisk. Ustanovil je naravoslovni kabinet v Pragi, v I. Bornovem praškem glasilu objavljala nase naslovljena pisma o magnetizmu in elektriki skupaj s Hacquetom, pozneje pa je v zbranih delih priobčil tudi raziskovanja mineralov.²⁵ Kinsky je v Bornovem prostožidarsko obarvanem glasilu resda previdno objavljala kot grof K*****, vendar ga je Hacquet ob citiranju navajal s polnim imenom grof Kinsky že nekaj mesecev po Kinskyjevem ljubljanskem obisku.²⁶ Tako ne bo prav daleč od resnice drzna domneva, da je prav Kinsky nagovoril cesarja za prestižni obisk pri Hacquetu.

Sledil je še obisk zapora in vojaške kasarne. Cesar se je ob 15. uri dne 21. 3. 1784 odpravil proti Mariboru,²⁷ ob 13. uri dne 23. 3. 1784 pa je že prispel v Gradec.²⁸ Kmalu nato je odprl dunajsko *Allgemeines Krankenhaus* avgusta 1784 in zamenjal latinski uradni jezik monarhije z novodobno nemščino; dve leti pozneje je 19. junija 1786 ustanovil prvo civilno bolnišnico pri Slovencih.

Cesar je potemtakem obiskal Hacqueta v soboto 21. marca 1785 okoli poldneva, bržkone v spremstvu Kinskyja, Wenkheima in Tauffererja. Ogled je moral

gosti mestni muzej (Andrejka, Poslopje mestnega muzeja, 263; Kaiserlich= und Königlich, wie auch Römisch=Königlicher, und Erz=Herzoglicher, Dann dero Haupt= und Residenz=stadt Wien Staats= und Standes =Kalender, auf das Gnaden = reichte Jahr Jesu Christi M. DCC. LXV Mit einem Schematismo. Wien: Johann Kaliwoda, 1794, str. 475).

²³ <http://www.zdravniskazbornica.si/isis/1081/2011/121/14/razvoj-ljubljanske-bolnisnice-od-ustanovitve-do-konca-prve-svetovne-vojne-17861918-ob-225-letnici-ustanove-17862011>

²⁴ Hacquet, *Abbildung und Beschreibung*; Pintar, *Mediko-kirurški učni zavod*, str. 8, 22, 18, 74; Jakob, Belsazar, str. 15, 244; Pederin, *Jadranska Hrvatska*, 34; Kurdi, *Galicia*, str. 117; *Laibacher Zeitung* 20. marca 1784, št. 13 str. 1-2.

²⁵ Kinsky, *Des Hrn. Grafen; Klinkosch, Kinsky, Klinkosch Schreiben an Kinsky; Hacquet, Schreiben an; Kinsky, Des Grafen Franz Kinsky gesamlte Schriften*.

²⁶ Hacquet, *Physikalisch-politische Reise*, str. 94; Kinsky, *Schreiben des Hrn. Grafen*, str. 257 in slika 9 na tabli 8.

²⁷ *Laibacher Zeitung*, 1. 4. 1784, št. 14, str. 1.

²⁸ *Laibacher Zeitung*, april 1784, št. 16, str. 2-3.

¹⁷ ZAL LJU 489, *Registratura I.*, fascikel 59, mapa 237, folij 93v.

¹⁸ Hacquet, *Physikalisch-politische Reise*, str. 29, 33.

¹⁹ <http://nl.ijs.si/fedora/get/sbl:4853/VIEW/>

²⁰ http://www.napoleon-online.de/AU_Generale/html/wenkheim.html

²¹ Schiviz, *Der Adel*, str. 207.

²² Bržkone v palači dednega deželnega zakladnika Maria Jožefa grofa Auersperga (* 1714; † 1806) in njegovega brata svetnika Johana Paula Aloisa Auersperga (* 1729; † 7. 6. 1810 Turjak), ki danes

biti pravi navdih za vse navzoče. Cesar je bil deležen Hacquetovega občudovanja vse do svoje prezgodnje smrti, čeravno je nekaj ognja tudi v dimu, ki namiguje, da naj bi cesar tistikrat najel Hacqueta za vohunjenje po beneških in dubrovniških delih današnje Hrvaške; le-te naj bi po pričakovanjih kmalu padle pod habsburško žezlo. Špijonsko ozadje bi lahko povzročilo razmeroma pozni natis Hacquetovega *Orisa* (1801-1808) po zaporednem propadu Beneške in Dubrovniške republike leta 1797 in 1808.²⁹ Hacqueta je resnično očarala naprednost cesarjevih misli, dosežena kljub domnevno zgrešeni vzgoji habsburških nadvojvod.³⁰ Hacquetovo zaničevanje vzgoje cesarjevičev je seveda lahko tudi kritika Žiga Zoisovega prijatelja barona Jožefa Kalasanca Erberga, ki je postal ajo, vrhovni dvojni mojster-vzgojitelj bodočega cesarja Ferdinanda pomladi 1809 na Dunaju, kaka tri leta pred zadnjimi popravki v Hacquetovi avtobiografiji. Nekdanji jezuit Sigmund Anton Hohenwart (* 2. 5. 1730 Kolovec; † 30. 6. 1820 Dunaj) je med letoma 1778-1790 v Firencah poučeval bodočega cesarja Franca in njegovega brata vojskovodjo Karla, kar je bil prav tako lahko predmet Hacquetove puščice; še zlasti potem, ko je Hohenwart postal dunajski nadškof leta 1804.

gubernij v Gradcu. Tako si je Hacquet domišljjal, da lahko s svojimi visokimi zvezami deluje mimo mestnih oblasti, kar se mu je vsaj deloma maščevalo, čeprav ni šlo za račun brez krčmarja. Poleg tega se je pregnani Hacquet odločil za napeljavo vode komaj nekaj tednov potem, ko je njegov vplivni sovražnik Gabrijel Gruber že pobral šila in kopita čeprav se je še leta 1782 postavljaj z naslovom navigacijskega direktorja;³² Hacquet je Gruberja tako prekosil, da je v času cesarskega obiska pri Hacquetu poraženi Gruber v številnih dopisovanjih z Okrajnim glavarjem Antonom Tauffererjem in Pavlom Jožefom Semenom zaman skušal kaj iztržiti za svojo Gruberjevo palačo.³³ Medtem ko se je Hacquet kopal v slavi, je Gruberjeva zvezda že povsem zašla.

Ko je tako spodrezal nekdanjo Gruberjevo ljubljansko jezuitsko oblastnost, je Hacquet dobil zagotovitev Okrožnega urada in Gubernija za napeljavo vode iz bližnjega mestnega vodnjaka do svojega anatomskega teatra, šole, oziroma stanovanja. Bržkone si je izbral Herkulov vodnjak sto metrov zahodno na nekoliko nižji točki bližje Ljubljani. Ljubljanski Magistrat je nasprotoval podjetju Hacqueta in njegovega delovodje Jentsitscha,

Ime obiskovalca	Datum	Okoliščine	Opombe
Nadvojvodinja Marianne	1781	Po smrti Marije Terezije	Marianne se odseli v Celovec
Prestolonaslednik Pavel in velika vojvodinja Maria Feodorovna	Pozno 1781	Pot s Poljske v Italijo	Verjetno srečata tudi Hacquetovega sovražnika Gabrijela Gruberja
Papež Pij VI.	Zgodaj marca 1782 ali pozno aprila 1782	Ob poti z Rima na Dunaj ali nazaj	Pogajanja o cesarski zaplembi premoženja samostanov
Cesar Jožef I.	21. marec 1784	Vrnitev iz Rima	Konec samostana Stična 6. 10. 1784

Okronane glave si ogledujejo Hacquetove ljubljanske naravoslovne zbirke, pozneje prodane Krakovski univerzi

»Ich Scheiß auf den Magistrat«

Nekaj mesecev po cesarjevem obisku se je poleti 1785 Hacquet čutil dovolj močnega za hrupen spor z ljubljanskimi mestnimi oblastmi. Hacquet morda ni poznal podrobnosti tedanjih upravnih reform, je pa gotovo izbral pravi trenutek za prepir, saj ni spregledal upadanja moči tedanjih mestnih oblasti. Okrožni uradi (Kreisamt, Kresija) so bili ustanovljeni že dne 14. 1. 1749 za Gorenjsko v Ljubljani, Dolenjsko v Novem mestu in za Notranjsko v Postojni.³¹ V nameček je bilo leta 1783 za osem let ukinjeno Deželno glavarstvo za Kranjsko, deželna uprava pa se je prenesla na Notranjeavstrijski

ko so dne 13. 6. 1785 delavci vzdignili vmesni tlak, ne da bi o nameri obvestili Magistrat, ki je bil lastnik vodnjaka. Hacquetov delovodja je bil poznejši namestnik direktorja uprave za ceste in mostove Anton Bernard Jožef Jenčič (* 1760 Mala vas; † 10. 4. 1820 Sombor),³⁴ pravnik sestre baronov Erbergov Marije Erberg (* 1645; † 1687),³⁵ vnuk poljanskega turjaškega oskrbnika Antona Danijela Jenčiča (* 23. 3. 1685 Poljane), sin Bernarda Antona Jenčiča (* Poljane; † 2. 3. 1795 Ljubljana) in stric škofa Friderika Barage. Kot tak si seveda ni pustil učiti kozjih molitvic.

³² Anonimno, *Neuer Instanzkalender*, str. 70.

³³ *Dopis s podpisoma Tauffererja in Semen dne 24. 5. 1784* (ZAL LJU 489, Registratura I., fascikel 59, mapa 242, folij 261).

³⁴ *Šumrada, Kopitar, Nastajanje Napoleonove*, str. 450.

³⁵ ZAL LJU 340, Lazarinijeva genealoška zbirka, mapa 9 (Erberg); ARS, AS 730, fasc. 64.

²⁹ Hacquet, *Abbildung und Beschreibung*; Scharr, Hacquet, str. 189; Pederin, *Jadranska Hrvatska*, str. 46, 55, 79.

³⁰ Hacquet 1812, 4'.

³¹ Holcman, *Uradi na srednji stopnji*, str. 65.

Z Magistrata so vprašali okrožnega komisarja (*Kreiskommissär*) grofa Barbo (in Coppinija) z Okrožnega urada, ali je pri njih podjetje znano, oziroma ali je Okrožni urad naročil napeljavo; vendar je grof zanikal. Zato je Magistrat skušal ustaviti dela, saj očitno ni dovolj dobro poznal Hacquetovih visokih znanstev, čeravno mu cesarjev obisk pri Hacquetu ni mogel ostati neznan. Mestni sodnik je dvakrat poslal svoje ljudi na kraj dela in jim v imenu Magistrata ukazal ustavitev kopanja. Kljub temu se delavci niso dali zastrašiti in so že popoldne nadaljevali s svojim početjem. Ko je za njihovo kljubovalnost zvedel mestni stražnik, se je ročno odpravil delavce zapret. Vsaj sprva je ostal praznih rok, saj sta Hacquet in Jenčič prišla mimo zmerjajoč stražarja; Jenčič je celo proglasil Magistrat za osla, če hoče to delo ustavljati.³⁶ Užaljeni Magistrat je grozil z oboroženo silo in aretiral delavce, vendar je Jenčič vstopil v bližnji Magistrat med sejo in znova glasno zmerjal. Jenčič je spotoma obvestil še Okrožni urad o dogajanju, ki ga je itak muzajoč se spremljala cela Ljubljana. Okrožni komisar Coppini je poklical župana Eggerja na zagovor; okrcal ga je tako glasno vpričo Jenčiča in vseh pisarjev, da so meščani poslušali ob odprtih oknih. Trdil je, da Okrožni urad sploh ne ve za pravice Magistrata, katerega naloga je zgolj ubogljivost.³⁷ Dne 14. 6. 1785 je Magistrat opisal Hacquetovem Barbove in Coppinijeve grehe v dopisu poslanemu Okrožnemu uradu; pod prvo točko je zahteval Hacquetovo in Jenčičevo opravičilo, pod drugo pa še Coppinijevo.³⁸

Okrožni urad je ukazal pokorščino Magistratu. Kljub vsemu je bilo ponižanje le prehudo in Magistrat je vseeno zahteval od Hacqueta opravičilo zaradi žalitev; prosil je Okrožni urad in Okrožnega glavarja, naj ukaže Hacquetu in Jenčiču, da prosita odpuščanja. Drznil si je okrcati celo okrožnega komisarja Coppinija, naj v bodoče ne ravna tako poniževalno z Magistratom in njegovimi uslužbenci. Šele tedaj se je odvil klobčič, po katerem je Hacquet premeteno zaobšel Magistrat vedoč, kako majhna postaja njegova veljava. Na to pritožbo je dobil Magistrat sicer odlok, s katerim pa nikakor ni bil zadovoljen. Okrožni urad je namreč Magistrat poučil, da voda ni namenjena Hacquetu osebno, ampak anatomski dvorani³⁹ in za nameček še sosednji stavbi tako imenovane Normalne šole. Hacquetovo oskrbo z vodo je predlagal Okrožni urad sam, kar pa je dovolil tudi Gubernij. Da bi nekako le pomiril Magistrat, je Okrožni urad blagohotno navrgel, da bo vse stroške del za napeljavo vode poravnala stanovska blagajna. Okrožni urad je dodatno pribil, da se bo v anatomski dvorani porabilo

le malo vode in še ta le pozimi. Zato se mu je zdelo odveč, da se Magistrat upira ukazu za splošno dobro. Izobraževanje v anatomski dvorani je zavoljo najvišjega ukaza postalo predpogoj za bodoče službe vseh ranocelnikov, še zlasti pa meščanskih sinov.⁴⁰ Magistrat bi se moral spomniti, da so svoj čas zgradili samo anatomsko dvorano iz ljubezni do obče blaginje z velikimi stroški Kranjskih deželnih stanov, je Okrožni urad končal svoj odlok dne 15. 6. 1785 v odgovor na Magistratov dopis prejšnjega dne. Prav nič pa ni povedal o zadoščenju, ki naj bi pripadalo Magistratu zavoljo žalitev.

Magistrat je zato postal nekoliko predrzen ali vsaj neučakan in je še istega dne 15. 6. 1785 zahteval najprej satisfakcijo kot najvažnejšo reč v sporu, po njej pa se je zavezal takoj povedati svoje mnenje o vodovodu.⁴¹ Podobno je kar preveč pogumno pisal 21. 6. 1785.⁴² To pa je bila seveda gromozanska napaka, saj se Okrožni urad ni dal peljati na limanice in je povzel mnogo ostrejši ton v svojih odgovorih dne 16. 6. 1785 in 20. 6. 1785. Opozoril je, da je zaradi posega Magistrata povsem obstalo delo inženirja Lieberja na izdelavi vodovoda za anatomsko dvorano.⁴³ Bržkone je šlo za Hacquetovega znanca Leopolda Lieberja, katerega zemljevid iz leta 1782 je Hacquet priložil tretjemu zvezku svoje *Oryctografije*.⁴⁴ Okrožni urad je pribil Magistratu, da okrožnemu uradu ne more predpisovati zakonov, temveč sme le ubogati; zahteval je strogo in odločno, naj Magistrat pove svoje mnenje o napeljavi vode. Če bi Magistrat v roku dveh tednov ne dal primernega odgovora, bo Okrožni urad moral proti njemu resneje postopati.

To pa je bila seveda grožnja in konec prijaznih besed. Magistrat se je nemudoma vdal in potrdil že pričeti vodovod. Seveda pa si ni mogel kaj, da se ni obrnil na Gubernij in znova prosil za zadoščenje zavoljo Hacquetove žalitve. Poudaril je, da zna ceniti Hacquetove odlike, toda zasluge ne dajo nikomur pravice do takih nespodobnih besed o Magistratu. »Gospod Hacquet se je izrazil nasproti stražniku s temi zelo nedostojnimi besedami, ki jih le prisiljeni in ne brez sramovanja ponavljamo: 'Ich Scheiß auf den Magistrat;'⁴⁵ Zato naj bi se Magistrat s samim preklicem ne mogel zadovoljiti, kajti žalitev se je zgodila javno v navzočnosti občinstva z najbolj surovimi besedami; zadostitev mora biti primerna žalitvi. Do morebitne Jenčičeve satisfakcije mu niti ni toliko, ker gre za človeka tako nesramnega značaja, da celo svoje zabavljanje taji, česar Hacquet vsaj ne dela;

³⁶ ZAL LJU 489, Registratura I., fascikel 59, mapa 237, folij 79r.

³⁷ ZAL LJU 489, Registratura I., fascikel 59, mapa 237, folij 79v.

³⁸ ZAL LJU 489, Registratura I., fascikel 59, mapa 237, folija 78v, 80r.

³⁹ ZAL LJU 489, Registratura I., fascikel 59, mapa 237, folij 82r.

⁴⁰ ZAL LJU 489, Registratura I., fascikel 59, mapa 237, folija 88r.

⁴¹ ZAL LJU 489, Registratura I., fascikel 59, mapa 237, folija 84r.

⁴² ZAL LJU 489, Registratura I., fascikel 59, mapa 237, folija 89v.

⁴³ ZAL LJU 489, Registratura I., fascikel 59, mapa 237, folij 85r.

⁴⁴ Fridl, Šolar, Vpliv razvoja kartografskih tehnik str. 215; Šorn, *Re-cenzija*, str. 498; Hacquet, *Oryctographia Carniolica*.

⁴⁵ ZAL LJU 489, Registratura I., fascikel 59, mapa 237, folija 79r.

Hacquet je očitno javno priznaval, da je opsoval občinske uradnike, medtem ko se je Jenčič priznanju izogibal, kot je Magistrat zatrjeval na koncu četrte zadnje točke svojega dopisa z dne 24. 7. 1785.⁴⁶

Šele po takšni nepreklicni urgenci Magistrata je Gubernij vendarle izdal odlok, naj se Jenčič, nezrel in nepremišljen človek, ostro okrca; po nalogu Gubernija naj Jenčič polnoštevilno zbrane uradnike Magistrata prosi odpuščanja. Hacqueta pa si vendarle niso upali tako priviti, saj je cesarski obisk pri njem še vedno odmeval po Ljubljani. Zato pa naj Hacquet da Magistratu pisno satsifikcijo. Okrožni urad je na osnovi gubernijskega dopisa z dne 21. 7. 1785 izdal svoj ukaz dne 26. 7. 1785.⁴⁷

Zaradi pritiska Magistrata je bil Hacquet kljub vsemu prisiljen napisati »opravičilno« pismo za Magistrat dne 1. 8. 1785, vendar so se njegove domislice brale bolj kot nova žalitev.⁴⁸ Napisal je namreč: »Da die Beschwerde des hiesigen Magistrates an ein hohes Gubernium ergangen, dass ich wider ihr Gerichtsrecht gefehlt habe, mit einem unanständigen Ausdruck gegen ihn mich bediente, und nun hoher Stelle anbefohlen worden, wo es gegründet sei, zu widerrufen, so habe ich auch kein Augenblick Anstand genehmen dessen Befehlen zu gehorchen, solches hier zu thun, und den hiesigen Magistrat für das jederzeit zu erkennen was er ist. Laibach den 1. August 1785. Dr. Hacquet, professor publicus.«

Vodja protokola ljubljanskega Magistrata, zgodovinar in pisatelj Anton Tomaž Linhart (* 1756 Radovljica; † 1795 Ljubljana) je podpisal prejem Hacquetovega pisma poldrugi teden pozneje. Dvourni zadnje besede seveda nikakor niso obetale, da bi Hacquet v bodoče kazal kakšno globlje spoštovanje do Magistrata. Zato se je Magistrat znova pritožil Okrožnemu uradu in zahteval primerno zadoščenje, ki ga pa zagotovo ni bil zlahka deležen. Dne 16. 8. 1785 se je Magistrat čez Hacqueta potožil še samemu Guberniju glede na gubernijski dopis z dne 8. 7. 1785; opisal mu je vse v nebo vpijoče Hacquetove grehe od dne 13. 6. 1785 dalje s prošnjo, naj vendarle pritisne na Hacqueta za resno opravičilo.⁴⁹ Nato je prepir postopoma prekril prah zgodovine. Magistrat je zaman kuhal jezo, ponižani župan je podal ostavko, Hacquet pa se je lahko postavljal z zeleno vodo, ki je sporu navkljub pritekla skozi njegove dveri.

Hacquetovi podporniki

Kako se je Hacquetu posrečilo tako ponižati Magistrat? Gotovo predvsem preko povezav s plemstvom, ki mu je skušal pripasti tudi sam s pomočjo svojega naslova de la Motte, čeravno ta morda ni bil ravno upravičen.⁵⁰ Okrajni glavar (Kresije, Kreishauptmann) za Gorenjsko v Ljubljani, ki je podpisoval dopise v Hacquetov prid, je bil gubernijski svetnik Anton baron Taufferer. Sredi 18. stoletja je bankalni administrator baron Anton Nepomuk Taufferer kupil kmečko posestvo v Spodnji Šiški; tam ležečo kajžo je dal prezidati v podeželski dvorec in ga poimenoval Pepensfeld.⁵¹ Uspešno je podedoval družinsko graščino Novi grad v Peščeniku, manj sreče pa je imel s svojim starejšim sinom jakobincem Janezom Sigfridom Herbertom (* 1750), ki so ga leta 1796 usmrtili na Dunaju.

Pod Tauffererjeve podpise je vsakokrat dodal še svojega uradnik Kresije Pavel Jožef Semen iz fužinarske družine v Železnikih, nikakor ne nepomemben sorodnik in boter gostilničarjev Pri Šestici. Leta 1779 je bil Semen aktuar kranjske Družbe za poljedelstvo in koristne umetnosti in tam seveda tesen Hacquetov sodelavec; leta 1789 je bil kresijski tajnik.⁵²

Po svoje še važnejši so bili uradniki Kresije modre krvi, ki so neposredno potunkali neprevidni Magistrat v spor s Hacquetom. Poročilo resda ne imenuje ne grofa Barba ne plemenitega Coppinija s krstnima imenoma; njun odnos do župana pa je bil očitno predvsem vzvišen ponos plemstva do nežlahtnih obrtnikov. Grof Marija Dizma Barbo Waxenstein (* 26. 1. 1737; † 8. 3. 1802) iz dolenske rakovniške veje je po zabavnih zdajah s svojo izvoljenko postal leta 1775 tajnik in pozneje direktor Družbe za poljedelstvo in koristne umetnosti.⁵³ Gubernijski svetnik Johann Sigmund Coppini (* 1747; † 23. 5. 1802) je postal uspešen Novomeški okrožni glavar (Kreishauptman) dne 19. 12. 1786. Bil je sin Franca Ksaverja Coppinija in Marije Tereze. Nekaj mesecev pred ljubljanskimi vodovodnimi zdahami je dne 30. 10. 1784 poročil Jožefo (* 1735; † 9. 3. 1795),⁵⁴ vdovo Jožefa barona Gallenfelsa; za poročno pričo si je izbral grofa Alojza Adolfa Turjaškega (Auersperg, * 1732). Po soprogini smrti je dne 5. 7. 1796 vzel mladenko Francisco Ksaverijo Sedej (* 1771)⁵⁵ iz zdravniške družine. Za poročno pričo si je to pot izbral obetajočega kolega okrajnega

⁴⁶ ZAL LJU 489, Registratura I., fascikel 59, mapa 237, folij 94r.

⁴⁷ ZAL LJU 489, Registratura I., fascikel 59, mapa 237, folija 97r.

⁴⁸ Vrhovec Topografski opis Ljubljane, str. 58, 59-63; Borisov, Od ranocelnštva, str. 184; Borisov, Oris razvoja kirurgije; ZAL LJU 489, Registratura I., fascikel 59, mapa 237, folija 99r.

⁴⁹ ZAL LJU 489, Registratura I., fascikel 59, mapa 237, folija 100r-100v.

⁵⁰ Južnič, Kranjc, Bibliography, str. 92.

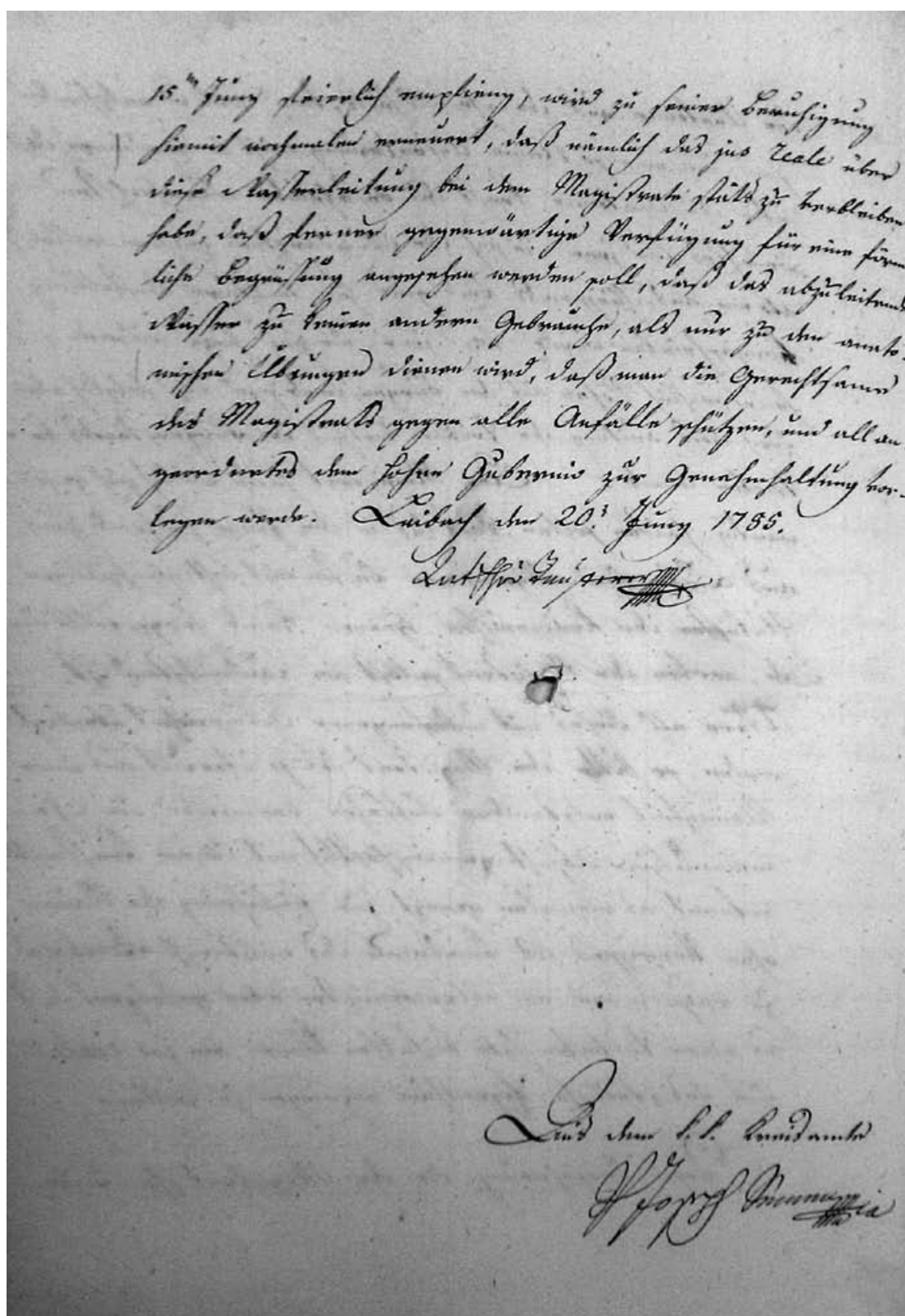
⁵¹ Smole, Graščine, str. 144.

⁵² Andrejka, Zgodovina gostilne, str. 88; Štukl, Občinska ubožna hiša, str. 49.

⁵³ Kos, Borba slovenskih fantov, str. 30.

⁵⁴ Schiviz, Der Adel, str. 382.

⁵⁵ Schiviz, Der Adel, str. 380, 409; Golec, Dunajska policija, str. 615; Hoff, Historisch-statistisch-topographische Gemälde, str. 42.

Kresijski dopis z dne 20. 6. 1785 s podpisoma Tauffererja in Seemana
 (ZAL LJU 489, Registratura I., fascikel 59, mapa 237, folij 88v).

komisarja Alojza barona Tauffererja (* 29. 6. 1764; † 29. 8. 1834), sina kresijskega glavarja Gorenjske Antona Tauffererja in poznejšega gubernijskega tajnika.⁵⁶

Še pomembnejši od podpornikov z ljubljanske Kresije so bili seveda glasovi visokorodnih zaupnikov, ki so Hacquetu omogočili podporo graškega Gubernija in samega dunajskega dvora. Do leta 1773 je bil prvi predsednik (*prvomestnik*) oziroma direktor Družbe za poljedelstvo in koristne umetnosti svetnik Deželnega glavarstva prostopadnik Josip baron Brigido pl. Brezovica (* 1736 Trst; † 1817 Dunaj), brat ljubljanskega nadškofa, ki je močno podpiral Hacqueta. Med junijem 1780 in oktobrom 1794 je bil Brigido guverner Galicije in je odločilno podprl Hacquetov prihod na Lvovsko univerzo.⁵⁷

Podobno je bil Hacquetova opora grof Alojz Adolf Turjaški, Coppinijeva poročna priča. Alojzov stric z danes uničenega gradu Križ pri Komendi, Anton Jožef Auersperg († 1762), si je tam omislil prvovrstno knjižnico, ob njej pa še tudi potratne dolgove; zavoljo slednjih je prišel na boben in je grad Križ kupil nečak Alojz Adolf Auersperg. Alojz Adolf se je dne 21. 3. 1773 poročil z Frančiško Jožefo Apfalter (* 1747; † 1796) vdovo Jožefa Karla Bonazza († 15. 6. 1772)⁵⁸ in sestro poznejšega kresijskega glavarja Gorenjske Andreja Franca Apfalterja († 1796) z Grmač;⁵⁹ ena od poročnih prič pa je bil tedanji kresijski glavar Gorenjske Anton Taufferer.⁶⁰ Alojz Adolf Auersperg je med drugim vodil komisiji za nekdanje jezuite in za študijsko-gimnazijske zadeve.⁶¹ Hacquetove visoke zveze prav lepo orišejo, kako prepletene so bile med seboj družine tedanjih kranjskih oblastnikov. Morebitna podobnost s sodobnim vsakdanom je seveda zgolj slučajna.

Najbogatejšega Kranjca Žigo Zoisa moramo zgolj z rezervo šteti med Hacquetove podpornike. Bila sta si resda blizu, a Zois je že dolgo dvomil v Hacquetovo resnicoljubnost, kljub prijaznim pismom Hacqueta in njegove poljske družice Julije Palkowske (* 1779; † konec leta 1809), s katero sta se vzela 4. 10. 1799.⁶² Veliko bližje je bil Hacquetu Žigov mlajši brat Karel, kot botanik nedvomno Hacquetov učenec. Janez Friderik Egger pri Zoisih nikakor ni mogel biti slabo zapisan, saj je poročil hčer administratorja (oskrbnika) njihove graščine Javornik, italijanskega trgovca Petra Antona de

Garzonija (Gersoni, * 2. 7. 1712 Ljubljana; † 20. 3. 1779 Koroška Bela).⁶³ Michelangelo Zois je bil celo krstni boter Petrovi mlajši sestri Frančiški Rozaliji Mariji de Garzoni (* 28. 9. 1721 Jesenice), hčeri Jerneja Garzonija pl. Hohenberga in Felicite rojene Argento.⁶⁴ Iz istega rodu je bila tudi nesrečna nevesta Ž. Zoisovega prijatelja Blaža Kumerdeja (* 1738; † 1805) Maria Ana de Garzoni (* 1757; † 7. 10. 1792); nesrečna pač zavoljo cele množice otrok Garzonijevih deklet, ki so umirali v rosni mladosti.⁶⁵ Kumerdej je svoja dela seveda tiskal pri svaku Janezu Frideriku Eggerju.

Hacquetovi nasprotniki

Hacquetov zoprnik Sas Janez Friderik Egger (Eger, * okoli 1735; † 8. 10. 1799 Ljubljana) se je malo pred Hacquetovim prihodom na Kranjsko leta 1765 poročil s Petrovo hčerjo Marijo Terezijo de Gersoni (Garzoni), vdovo svojega mojstra tiskarja Janeza Jurija Heptnerja (Hepfner, * 1724; † 5. 5. 1764). Marija se je s Heptnerjem poročila dne 18. 1. 1761,⁶⁶ Eggerju pa je za doto prinesla uveljavljeno tiskarno, do leta 1782 edino v Ljubljani. Gmotni uspeh je kmalu prinesel tudi mestna priznanja. Egger je postal član ljubljanskega Zunanjega sveta leta 1777, župan pa julija 1782; nič kaj častni časti se je odpoval septembra 1785, takoj po sporu s Hacquetom. Zdi se, da niti ni imel druge izbire, če je hotel obdržati vsaj kolikor toliko spoštljivo samopodobo. Egger in Hacquet sta se seveda že dolgo dobro poznala, saj je prav Egger tiskal obe glasili kranjske Družbe za poljedelstvo in koristne umetnosti; *Wochentliches Kundschaftsblatt des Herzogthum Krain* leta 1775-1776 in *Sammlung nützlicher Unterrichte, herausgegeben von der kaiserlich königlichen Gesellschaft des Ackerbaues und nützlicher Künste im Herzogthum Krain* med 4. 5. 1776 in letom 1779. Hacquet je leta 1778 postal stalni sekretar Družbe; če že ni bil urednik *Wochentliches Kundschaftsblatt* je bil pa gotovo poglaviti pisec obeh časopisov Družbe za poljedelstvo in koristne umetnosti. Sodelovanje Eggerja in Hacqueta je bilo tako tesno, da se zgodovinarji danes ne znajo zediniti, kdo od obeh ali nekdo tretji je pravzaprav urejeval *Wochentliches Kundschaftsblatt*, ne da bi kdajkoli podpisal svoje ime.⁶⁷ Tako si lahko mislimo, da Hacquetova vodovodna intriga proti Eggerjevemu Magistratu pravzaprav ni bila sad zamere na osebni ravni, temveč predvsem plemiško zaničevanje plebejcev v okviru širše zasnovane ljubljanske spletke proti Magistratu, čeravno je Hacquetov plemiški pridevnik de la Motte nadvse dvomljivega porekla. Hacquet je Egger-

⁵⁶ Schiviz, *Der Adel*, str. 108, 164-165, 345; Smole, *Graščine*, str. 329, 689.

⁵⁷ Južnič, *Kranjc, Bibliography*, str. 57.

⁵⁸ Zinzendorf, *Europäische Aufklärung*, str. 29.

⁵⁹ Smole, *Graščine*, str. 177.

⁶⁰ Schiviz, *Der Adel*, str. 169.

⁶¹ Anonimno, *Neuer Instanzkalender*, str. 71, 72.

⁶² Pismi iz Lvova dne 5. 8. 1804 in 14. 11. 1804 (Faganel, Zoisovi rokopisi, str. 112, 143; Borisov, *O Hacquetovem značaju*, str. 479).

⁶³ Smole, *Graščine*, str. 177.

⁶⁴ Smole, *Graščine*, str. 360.

⁶⁵ Slanovic, *Blaž Kumerdej*, str. 178-179.

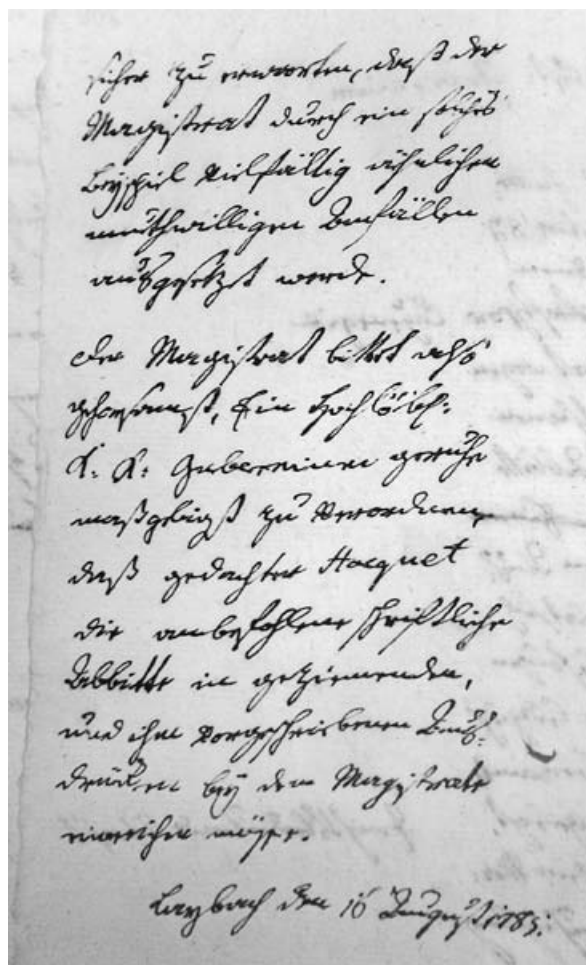
⁶⁶ Schiviz, *Der Adel*, str. 51, 363.

⁶⁷ Južnič, *Kranjc, Bibliography*, str. 66.

jeve tiske cenil, saj je četrti, zadnji zvezek *Sammlung* s tremi svojimi razpravami poslal dne 1. 10. 1789 iz Lvo-va Akademiji v Peterburg skupaj s četrtim delom svoje *Oryctographia Carniolica* natisnjene deset let pozneje leta 1789. Tajnik akademije od leta 1769, sin slovitega matematika Leonharda Johann Albrecht Euler (* 1734; † 1800), je Hacquetovo pismo prebral akademikom dne 25. 2. 1790 in se za darilo prav lepo zahvalil.⁶⁸ V tistem času je Johann sprejemal tudi znanstvena pisma Jurija Vege z bojišč pri Petrovaradinski trdnjavi.⁶⁹

Hacquetov spor je bil zgolj uvod v globlji poseg dunajskih oblasti, zavoljo katerega so dne 20. 10. 1785 preselili ljubljanske višje filozofske študije v Innsbruck. Kmalu za tem je Linhart anonimno prosil cesarja dne 27. 5. 1786 in 20. 4. 1787, naj ponovno omogoči ljubljanske filozofske študije. V dopisu leta 1787 je Linhart še posebej izpostavil izobraževalni pomen Hacquetovih zbirk, ki si jih je cesar ogledal leta 1784. Linhart je predlagal zaposlitev Hacqueta kot profesorja naravoslovja skupaj z drugimi sedmimi profesorji. Linhart je postal vodja protokola Magistrata v Ljubljani oktobra 1783, službo ljubljanskega Okrožnega šolskega komisarja pa je prevzel oktobra/novembra 1786. Seveda je dobro vedel, da Hacquet zbira deželne znamenitosti že dve desetletji. Linhart je premeteno omenil cesarjev ogled Hacquetovih zbirk (1784), ki naj bi vsebovale domala pol zbranih znamenitosti o naravoslovju Kranjske za prihodnje poučevanje kemijske tehnologije za dobrobit vse dežele. Linhart je Hacqueta koval v zvezde tudi zavoljo prvorazrednega poznavanja lokalnih jezikov in običajev.⁷⁰ Kakršno koli je bilo Linhartovo mnenje o Hacquetovi vzkipljivosti med vročim ljubljanskim poletjem 1785, je Linhart nedvomno visoko cenil Hacqueta nekoliko pozneje. Seveda je v svojem *Poskusu zgodovine Kranjske in ostalih dežel južnih Slovanov Avstrije*⁷¹ uporabil Hacquetovo raziskovanje Kranjske, opravljeno po nalogu Družbe za poljedelstvo in koristne umetnosti leta 1774/75.⁷² Tiskar Linhartovega *Poskusa* in drugih del je bil seveda – odstopljeni župan Egger.

Jeznoriti Hacquet je vsaj na prvi pogled izšel iz spora kot zmagovalec. Kljub temu je zdraha z vodovodom obenem sprožila priprave za Hacquetov odhod v Lvov leta 1787. Seveda ta in podobni ekscesi Hacquetu niso prinesli priljubljenosti med Kranjci, čeravno so se Ljubljanci ob Hacquetovem zmerjanju Magistrata po svoje zabavali.

Zadnji obupni poskus Magistrata v pismu Guberniju dne 16. 8. 1785, da bi le spraval nesramnega Hacqueta k pameti in vsaj okvirno ohranil svoj ponos (ZAL LJU 489, Registratura I., fascikel 59, mapa 237, folij 100v). Kmalu zatem je sledil odstop ponižanega župana Eggerja.

Zaključek

Dopis z dne 13. junija 1785 je utegnil biti ena zadnjih Eggerjevih oblastiteljskih županskih potez. Ob devetih jutraj dne 30. 8. 1785 je bila pod predsedstvom okrožnega glavarja Taufererja in komisarja grofa Hohenwarta ustoličena nova mestna oblast z dolgoletnim sodnikom novim županom dr. Jožefom Potočnikom (* 1753; † 1808) in svetniki advokatom dr. Mihaelom Valenčičem,⁷³ pravnikom dr. Jožefom Gollmayerjem, Potočnikovim poznejšim naslednikom na županskem stolčku nekoliko žejnim pravnikom Petrom Fistrom (* 1759; † 1800)⁷⁴ in Mihaelom Vogou.⁷⁵ Hohenwart je bil

⁶⁸ Euler, *Nova acta Petropolit*, 17-18; Hacquet, *Beobachtungen; Hacquet, Courte*.

⁶⁹ Južnič, Euler, str. 237.

⁷⁰ Kejžar, *Kemijsko delo Baltazarja Hacqueta*, 108, 110; Linhart, (anonymous); Nečasek, 1787, ponatis 1859, str. 26.

⁷¹ Linhart, *Versuch einer Geschichte von Krain*.

⁷² ARS, AS 7, kmetijske zadeve, škatla 204, Lit. B, Št. 4, zvezek 1.

⁷³ *Intelligenzblatt zur Laibacher Zeitung*, 7. 1. 1817, št. 2 in 27. 4. 1821 št. 34.

⁷⁴ <http://www.ljubljana.si/si/ljubljana/zupani/1702-1811/peter-fister/>

⁷⁵ *Laibacher Zeitung*, 1. 9. 1785 št. 35 str. 4; Schiviz, *Der Adel*, str. 164.

bržkone direktor Družbe za poljedelstvo in koristne umetnosti in svetnik deželnega glavarstva za navigacijo Jurij Jakob Hohenwart (* 11. 4. 1724; † 2. 1. 1808),⁷⁶ starejši brat bodočega dunajskega nadškofa Sigmunda Antona Hohenwarta. O ustoličenju nove oblasti je ljubljanski tednik podrobno poročal, prav nič pa ni omenjal Hacquetovega vodovoda: seveda tiskar tednika ni bil Egger, temveč njegov ljubljanski tiskarski tekmeč od leta 1782 Ignac Alojz Kleinmayr (* 1745; † 1802). Novi župan in večina svetnikov je bila pravnikov, kar morda pomeni, da je Hacquetova »državljska nepokorščina« ustoličila novo »tehniško« mestno vlado; le-ta pa je padla že po nepolnih dveh letih,⁷⁷ saj župan Potočnik ni dovolj podpiral cesarskih zahtev.

Afera Hacquet proti Magistratu je ob prepiru okoli dobave vode za Hacquetove ljubljanske anatomske sobane vzdignila obilo prahu. Sprožila je Hacquetovo jezno opravičilo v pismu odposlanem županovemu uradu (*Magistratum*) dne 1. 8. 1785 sprejetem pri Okrožnem uradu (*vidimus k.k. Kreisamte*) dne 9. 8. 1785 in pri vodji protokola Magistrata Antonu Linhartu dne 12. 8. 1785.

Po dolgoletnih sporih z nekdanjim prijateljem Gabrijelom Gruberjem je Hacquet ob začetku pomladi 1784 slavil dolgo pričakovano zmago do te mere, da se je sam sončil v slavi cesarskega obiska medtem ko poraženi Gruber ni zmozel niti iztržiti primerne cene za svojo Gruberjevo palačo. Po Gruberjevem odhodu iz Ljubljane je Hacquet s skrivno podporo Kresije sprožil spor z ljubljanskim magistratom, ki se je vrtel okoli mestnih kompetenc.

Že pred bojem za vodo je sredi januarja 1785 drugi Hacquetov nasprotnik Gabrijel Gruber domala pobral šila in kopita proti vzhodu; enako je poltretje leto po njem storil še sam Hacquet, čeravno se je ustavil že v Lvovu. Od tam si je pridno dopisoval z ruskimi akademiki, ki se jim je po svoji strani skušal prikupiti tudi Gruber. Ljubljana je, žal, ostala brez obeh učenjakov, kar lahko danes zgolj obžalujemo. Obe desetletji Gruberjevega in Hacquetovega delovanja na Kranjskem so resda zaznamovali številni škandali, obenem pa je bila to doba velikanskega napredka znanosti in tehnike v deželah poseljenih s Slovenci, še posebej pa krasoslovja; le-to je zahvaljujoč obema slejkoprej edina znanstvena panoga v svetu imenovana s slovensko besedo.

⁷⁶ Stefan, *Zgodovina*, str. 10, 33; Remeš, Martin Kuralt, str. 14, 5; Anonimno, *Neuer Instanzkalender*, str. 69.

⁷⁷ <http://www.ljubljana.si/si/ljubljana/zupani/1702-1811/josip-pototschnig/>

Viri in literatura

Arhivski viri

Arhiv Republike Slovenije (ARS)

AS 7, kmetijske zadeve, škatla 204, Lit. B, Št. 4, zvezek 1. AS 730, Dolski arhiv, fasc. 64.

Bayerische Staatsbibliothek – München, k. Hof- und Staatsbibliothek

Hacquet. B. 1812. *Précis de la vie de Belsazar, vulgairement Balthasar*, Hacquet, écrit par lui-même, Cgm 6153.

Starbereister der Pfarre St. Rochus und St.

Sebastian, Landstraße Vienna (danes dunajska Landstraße-Hauptstraße št. 56)

Jahrgang 1815, zvezek 4, folij 280: Hacquetov pogreb dne 12. 1. 1815

Zgodovinski arhiv Ljubljana (ZAL)

ZAL LJU 340, Lazarinijeva genealoška zbirka, škatla 9 (Erberg).

ZAL LJU 489, Registratura I., fascikel 59

Mapa 242, Gabrijel abbé Gruber. Pogorišče pri jezuitih (1776-1784).

Mapa 237, Mestni vodovodi in vodnjaki (zlasti pri sv. Jakobu pri bivših jezuitih in v anatomski šoli) (1770-1789): O Hacquetovem vodovodu v Julija-Avgustu 1785, foliji 78-101. Folij 78 (14. 6. 1785), folij 99 (prepis Hacquetovega jeznega opravičila poslanega Magistratu 1. 8. 1785), folij 101 (16. 8. 1785).

Literatura

Andrejka, Rudolf: Poslopje mestnega muzeja v Ljubljani, njegova zgodovina in stanovalci.

Kronika slovenskih mest, 2/4 (1935), str. 261-266.

Andrejka, Rudolf: Zgodovina gostilne "Pri Šestici" v Ljubljani. *Kronika slovenskih mest*. 7/2 (1940), str. 85-91.

Anonimno: *Neuer Instanzkalender auf das Jahre 1782 In welchem die k.k. böheimische und österreichische Hofkanzley, und die k.k. Oberster Justizstelle, dann sammentlich hoch- und niedere Dikasterien und Stellen dies Herzogthums Krain enthaltend sind*. Laybach: Eger, 1782.

Borisov, Peter: *Oris razvoja kirurgije na Slovenskem do začetka 20. stoletja in njen prispevek k razvoju slovenske znanstvene medicine*. Disertacija na Fakulteti za medicino Ljubljanske univerze, 1974.

Borisov, Peter: *Od ranocelništva do začetkov znanstvene kirurgije na Slovenskem = From war surgery to the beginnings of scientific surgery in Slovenia*. Ljubljana : SAZU, 1977.

- Borisov, Peter: O Hacquetovem značaju (zgodovinsko-psihološka študija). *Zgodovinski časopis (Ljubljana)*. 53/4 (1999): str. 455-482.
- Euler, Johann Albrecht: *Nova Acta Petropolit.* Tomus 8: (1790), 17-18. Petropoli : Academiae Scientiarum, 1794.
- Faganel, Jože: *Zoisovi rokopisi*. Ljubljana : ZRC SAZU, 1999.
- Fridl, Jerneja; Šolar, Renata: Vpliv razvoja kartografskih tehnik na podobe zemljevidov slovenskega ozemlja od 16. do 19. stoletja. *Knjižnica*. 55/4:205-222.
- Golec, Boris: Dunajska policija nima posluha za prinašalce peticij »civilne družbe« s Kranjskega: kako je Kostanjevica leta 1795 dokončno izgubila boj za ohranitev mestne avtonomije, *Acta Histriae* 18/3 (2010), str. 597-626.
- Graffenhueber, Franc Wolfgang: *Theses medico practicae de rationali emeticorum usu publicae propugnabit pro consequendis facultatis medicae praerogativis Franciscus Wolfg. Graffenhueber*. Vindobonae : Iohannis Thomae Trattner, 1756, 11 strani.
- Hacquet, B.: Remarque sur l'imperforation de l'anus. Par M. Hacquet (sic!), chirurgien et accoucheur, au service de Sa Majesté l'Impératrice et Reine Apostolique à Idria en Carniole. *Bibliothèque de l'Académie Nationale de Médecine Paris*, 1766, Fond ARC 56, št. 38, 2 strani.
- Hacquet, B.: Schreiben an H. Ignaz v. Born über verschiedene auf einer Reise nach Semlin gesammelte Beobachtungen. *Abhandlungen einer Privatgesellschaft in Böhmen zur Aufnahme der Mathematik, der vaterländischen Geschichte, und der Naturgeschichte (Prague, 1776)* 2, str. 230-257.
- Hacquet, B.: Beobachtungen und Heilungsmethode einzelner Hornviehkrankheiten, welche durch Gifte aus den drey Naturreichen verursacht (verursacht, sic!) werden. Von Balthasar Hacquet, der Weltweisheit Doctor, kais.königl.öffentlich= und ordentlicher Lehrer der Zergliederung=Wundarzney und Entbindungskunst, bey der Akademie zu Laibach, beständiger Sekretar, der kaiserl.königl. Gesellschaft des Ackerbaues und nützlichen Künste im Herzogthume Krain; Mitglieder der römisch. kaiserl. Akademie der Naturforscher, wie auch der Berliner naturforschender Freunde, und der Churmäinzischen Akademie der nützlichen Wissenschaften; Korrespondent der königl. Savoischen ökonomischen Gesellschaft zu Chambéry, und anderer; Erste Beobachtungen über einen beynahe jederzeit tödlich gewordenen Durchfall bei den Pferden, zu Ende des Jahrs 1778; Zweite Beobachtungen über eine endemisch gewordene Krankheit der Pferde, welche zu Anfang dieses Jahrs geherrscht, und unter dem Namen Kehlsucht bekannt ist. *Vierte Sammlung nützlicher Unterrichte, herausgegeben von der kaiserlich königlichen Gesellschaft des Ackerbaues und nützlicher Künste im Herzogthume Krain (Laybach, 1779)*. 4:1-81; 174, 176-181; 183-196.
- Hacquet, B.: *Oryctographia Carniolica, oder physikalische Erdbeschreibung des Herzogthums Krain, Istrien, und zum Theil der benachbarten Länder*. Leipzig : Johann Gottlob Immanuel Breitkopf. III. del, 1784.
- Hacquet, B.: Courte remarques Oryctographiques. Sur la mine d'or proche du village de Nagy-Ag dans la teritiore de Honyad en Transilvanie. Par M. Hacquet, Membre del'Académie imperiale des Curieux de la Nature en Germanie. *Journal de physique (Observations sur la Physique, sur l'histoire naturelle et sur les arts, avec des blanches en taille douce dédiées a Mgr le Comte d'Artois; Par M. L'Abbé Rozier, de plusieurs Académies, & par M. J. A. Mongez le Jeune, Chanoine Régulier de Sainte-Geneviève, des Académies Royales des Sciences de Rouen, de Dion, de Lyon, &c, &c. A Paris: Au Bureau du Journal de physique, rue & Hotel Serpente)*. Tom. 26/No. 1 (Januar, 1785): 39:25-33.
- Hacquet, B.: *Physikalisch-politische Reise aus den Dinarischen durch die Julischen, Carnischen, Rhätischen in die Norischen Alpen im Jahre 1781 und 1783 unternommen von Hacquet*. Leipzig : Adam Friedrich Böhme, 1785. I-II.
- Hacquet, B.: *Oryctographia Carniolica, oder physikalische Erdbeschreibung des Herzogthums Krain, Istrien, und zum Theil der benachbarten Länder*. Leipzig : Johann Gottlob Immanuel Breitkopf, 1789. IV. del.
- Hacquet, B.: *Abbildung und Beschreibung der südwest- und östlichen Wenden, Illyrer und Slawen, deren geographische Ausbreitung von den Adriatischen Meere bis an den Ponto, deren Sitten, Gebrauche, Handhierung, Gewerbe, Religion u.s.w. nach einer zehnjährigen Reise und vierzigjährigen Aufenthalte in jenen Gegenden*. Leipzig : Im Industrie-Comptoir, 1801-1808. Erster Theil.
- Hoff, Heinrich Georg: *Historisch-statistisch-topographische Gemälde vom Herzogthume Krain und demselben einverleibten Istrien: ein Beytrag zur Völker- und Länderkunde*. Laibach : Heinrich Wilhelm Korn, 1808.
- Holcman, Borut: Uradi na srednji stopnji. *Lex localis*. 5/4 (2007), str. 57-75.
- Jakob, Georg (ur.): 1930. *Belsazar Hacquet. Leben und Werke*. München : Bergverlag Rudolf Rother, 1930.

- Južnič, Stanislav: Euler and the Jesuits in Russia. *Quaderns d'Història de l'Enginyeria (Barcelona)*. 9 (2008), str. 219-247.
- Južnič, Stanislav; Kranjc, Andrej: Bibliography of Balthazar Hacquet (1739-1815) and his contribution to natural sciences: (obituary on 200th anniversary of Hacquet's death). Ljubljana : Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 2013.
- Kejžar, Janez: *Kemijsko delo Baltazarja Hacqueta*. Diplomsko delo. Univerza v Ljubljani, Fakulteta za naravoslovje in tehnologijo, 1967.
- Kinsky, Franz Josef.: Schreiben des Hrn. Grafen von K**** an Hrn. Von Born über einige mineralogische und lithologische Merkwürdigkeiten. *Abhandlungen einer Privatgesellschaft in Böhmen zur Aufnahme der Mathematik, der vaterländischen Geschichte, und der Naturgeschichte (Prague, 1775)* 1, str. 243-252.
- Kinsky, Franz Josef: Des Hrn. Grafen von K**** Nachricht von einigen Erdbränden in Ellbogner Kreise in Böhmen. *Abhandlungen einer Privatgesellschaft in Böhmen zur Aufnahme der Mathematik, der vaterländischen Geschichte, und der Naturgeschichte (Prague, 1776)* 2, str. 58-73.
- Kinsky, Franz Josef: Des Grafen Franz Kinsky gesammelte Schriften. 6, Welcher verschiedene Aufsätze und Briefe, mineralogischen und mathematischen Inhalts enthält. W. Neustadt : Adam, 1788.
- Klinkosch, Joseph Thad.; Kinsky, Franz Josef: Klinkosch Schreiben an Kinsky, den thierischen Magnetismus, und die sich selbst wieder ersetzende elektrische Kraft betreffend. *Abhandlungen einer Privatgesellschaft in Böhmen zur Aufnahme der Mathematik, der vaterländischen Geschichte, und der Naturgeschichte (Prague, 1776)* 2, str. 171-182.
- Kos, Dušan: Borba slovenskih fantov in deklet za svobodo. *Zgodovina za vse*, 16/1 (2009), str. 5-39.
- Kurdi, Krisztina: *Galicia és a galíciai zsidóság, különös tekintettel Bredeczky Sámuel. „Reisebemerkungen über Ungern und Galizien“ (Galicia and the Jewry of Galicia with Special Regard to Sámuel Bredeczky's Reisebemerkungen über Ungern und Galicien)*. PhD. Dissertation, Eötvös Lorand University, Budapest, 2008: ELTE BTK, str. 112-123.
- Linhart, Anton Tomaž (Anonymous); Nečasek, Jan.: Des Majestätgesuch des Krain. ständ. Ausschuffes aus Widerher stellung des Philosophischen Studiums zu Laibach vom 20. April 1787. *Mittheilungen des historischen Vereines für Krain* (ed. Dimitz, August). April 1859, str. 25-27.
- Linhart, Anton Tomaž: *Versuch einer Geschichte von Krain und den übrigen Ländern der südlichen Slaven Oesterreichs*. Ljubljana : Egger, 1788, 1791.
- Marx, Karl: *Der achtzehnte Brumaire des Louis Bonaparte*. Die Revolution. Eine Zeitschrift in zwanglosen Heften (Ur. Joseph Weydemeye). Maj 1852. New York.
- Pederin, Ivan: *Jadranska Hrvatska u austrijskim i njemačkim putopisima*. Zagreb : Nakladni zavod Matice Hrvatske, 1991, str. 21-51.
- Pintar, Ivan: *Mediko-kirurški učni zavod v Ljubljani, njegov nastanek, razmah in konec*. Habilitacijska disertacija. Ljubljana : Učiteljska tiskarna, 1939.
- Remeš, M.: Abbé Martin Kuralt, *Zbornik / na svetlo daje Matica Slovenska*. Ljubljana, 1912.
- Scharr, Kurt; Hacquet, B.: *Die Karpaten: Balthasar Hacquet und das „vergessene“ Gebirge in Europa*. Innsbruck/Wien/München/Bozen : Studien Verlag, 2004.
- Schiviz von Schivizhoffen, Ludwig: *Der Adel in der Herzogthum Krain*. Gorica : Goriška tiskarna A. Gabršček, 1905.
- Slanovic, Branko: Blaž Kumerdej. *Kronika* (1988), 36/3, str. 175-184.
- Smole, Majda: *Graščine na nekdanjem Kranjskem*. Ljubljana : DZS, 1982.
- Stefan, Konrad: *Zgodovina C. kr. Študijske knjižnice v Ljubljani*. Ljubljana : NUK, 2009.
- Šorn, Jože: Recenzija: Viktor Petkovšek, J. A. Scopoli, njegovo življenje in delo v slovenskem prostoru. *Zgodovinski časopis*. 33/3 (1979), str. 494-498.
- Štukl, France: Občinska ubožna hiša in druge socialne zadeve. *Loški razgledi*. 20 (1973), str. 48-65.
- Šumrada, Janez; Kopitar, Adrijan: *Nastajanje Napoleonove Kranjske*. Ljubljana : Arhiv republike Slovenije, 2004.
- Vrhovec, Ivan: Topografski opis Ljubljane in zgodovina ljubljanskega mestnega zastopa v minulih stoletjih. Po arhivalčnih virih spisal Ivan Vrhovec. *Letopis Matice Slovenske* (ur. Levec). Ljubljana : Narodna tiskarna, 1885. <http://dlib.si/preview/URN:NBN:SI:DOC-LDSXGNXZ/#>
- Vrhovec, Ivan: *Die wohllöbliche landesfürstl. Hauptstadt Laibach*. Laibach: J. Blasnik, 1886, str. 58, 59-63. <http://www.archive.org/stream/diewohlblblande00vrhogoog#page/n62/mode/2up>
- Zinzendorf, Karl: *Europäische Aufklärung zwischen Wien und Triest: die Tagebücher die Tagebücher des Gouverneurs Karl Graf von Zinzendorf 1776-1782* (ur. Klingenstein, Grete; Faber, Eva; Trampus, Antonio), Böhlau Verlag Wien, 2009, 4, str. 29.

Zusammenfassung

DER MAGISTRAT IST EIN ESEL

*Zur Geschichte der Streitigkeiten zwischen
der Laibacher Stadtbehörde und der ihr
übergeordneten Behörde*

Zum 200. Todestag von Balthazar Hacquet wird der Besuch des Kaisers bei Hacquet in Ljubljana und Hacquets Streitigkeiten mit Gruber und dem Magistrat dargestellt. Nach langjährigen Auseinandersetzungen mit seinem ehemaligen Freund Gabriel Gruber konnte sich Hacquet zu Frühlingsbeginn 1784 seines langersehnten Sieges rühmen. Er sonnte sich in der Ehre des kaiserlichen Besuches, während der unterlegene Gruber nicht einmal einen angemessenen Verkaufspreis für seinen Palast lukrieren konnte. Nach Grubers Weggang aus Ljubljana initiierte Hacquet mit geheimer Unterstützung des Kreisamtes einen Streit mit dem Laibacher Magistrat bezüglich der Kompetenzen der Stadt. Hacquet zeigte wenig demütigen Eifer und wählte statt dem Magistrat dessen Vorgesetzte als Gesprächspartner. Die Missachtung etablierter Regeln und Hierarchien ist überhaupt charakteristisch für Individualisten wie Hacquet, wobei sie im konkreten Fall noch gewürzt war mit der Verachtung des vermeintlichen Aristokraten für einen Gewerbetreibenden bürgerlicher Abstammung, auch wenn dies der Bürgermeister war. Der Streit entflammte zur großen Freude der Laibacher Schaulustigen, und es scheint, dass der Magistrat den Kürzeren zog. Natürlich ist jede Ähnlichkeit mit dem heutigen slowenischen Alltag völlig ausgeschlossen und nur zufällig.

Die Affäre Hacquet gegen den Magistrat anlässlich der Streitigkeiten über Wasserlieferungen für Hacquets Laibacher anatomisches Institut wirbelte viel Staub auf. Sie löste eine verärgerte Entschuldigung Hacquets aus, und zwar in einem Brief an das Amt des Bürgermeisters (abgeschickt am 1. 8. 1785, eingelangt am Kreisamt am 9. 8. 1785 und beim Protokollführer des Magistrats Anton Linhart am 12. 8. 1785).

Noch vor dem Kampf ums Wasser verließ Gabriel Gruber, der zweite Gegner Hacquets, Mitte Jänner 1785 die Stadt praktisch fluchtartig Richtung Osten. Zweieinhalb Jahre später tat dies auch Hacquet, wenngleich er bereits in Lwiw/Lemberg Halt machte. Von dort korrespondierte er fleißig mit russischen Akademikern, bei denen sich seinerseits auch Gruber beliebt machen wollte. Ljubljana blieb leider ohne beide Gelehrte, was wir heute nur bedauern können. Die beiden Jahrzehnte des Wirkens von Gruber und Hacquet in Krain waren zwar von vielen Skandalen geprägt, gleichzeitig war dies aber auch eine Periode des enormen Fortschritts der Wissenschaft und Technik in den slowenisch besiedelten

Ländern, insbesondere im Bereich der Karstkunde, die dank der beiden Gelehrten wohl der einzige Wissenschaftszweig der Welt ist, dessen Benennung auf ein slowenisches Wort zurückgeht.

Schlagwörter: Balthasar Hacquet, Laibacher Magistrat, Geschichte der Naturwissenschaften